

Piotr St. Szlezynger

Kościół parafialny w Niegowici – historia i problemy konserwatorskie

Ochrona Zabytków 62/4 (247), 47-67

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY W NIEGOWICI – HISTORIA I PROBLEMY KONSERWATORSKIE

Kościół parafialny w Niegowici posiada długą i udokumentowaną historię¹. Z dziejami drewnianej świątyni, kolejnej na tym miejscu, a także sporami związanymi z zastąpieniem jej w XX w. obecną, murowaną, wiąże się nazwiska znanych i zasłużonych konserwatorów zabytków: Tadeusza Chrzanowskiego, Józefa Edwarda Dutkiewicza, Karola Estreichera, Józefa Lepiarczyka, Andrzeja Olesia, Tadeusza Szydłowskiego, Mariana Korneckiego, architektów: Janusza Smólskiego, Bogdana Tretera, Wiktora Zina, a także artystów: malarzy – Jana Bukowskiego i Saturnina Świerzyńskiego oraz rzeźbiarza – Karola Muszkieta. Kościoły niegowickie nie posiadają monografii² ani obszernego omówienia w pracach poświęconych zabytkom architektury³.

W publikacjach dotyczących inwentaryzacji zabytków (1951, 1971, 1978) jest mowa o drewnianym kościele z 1771 r.⁴ W 2010 r. opublikowano popularny folder o parafii opisujący drewnianą i murowaną świątynię⁵. Zamierzaniem autora tekstu było przygotowanie artykułu monograficznego, a także przedstawienie zmian w podejściu konserwatorskim do drewnianej budowli na przestrzeni lat.

Najstarszą wzmianką dotyczącą pierwszego kościoła – wg *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* jakoby z 1049 r. – jest mało wiarygodna informacja o powstaniu parafii, jednej z najstarszych w Małopolsce⁶. Być może XX-wieczny kronikarz parafii, ks. Teofil Długosz, brał pod uwagę informację

1. Niegowic, kościół parafialny, widok od południa. Fot. J.Z. Włodek, 1904 r. Własność Jana i Zofii Włodeków.

1. Niegowic, parish church, south view. Photo by J.Z. Włodek, 1904. Property of Jan and Zofia Włodek.

ze *Słownika...*, gdyż pisał, bez powołania się na źródło, o potwierdzeniu istnienia parafii w 1262 i 1325 r.;

zapewne więc istniał wówczas drewniany kościół pw. Wniebowzięcia NMP⁷. W 1443 r. Mikołaj Niewiarowski, ówczesny właściciel Niegowici, odnowił świątynię⁸, będącą kościołem parafialnym dla obszernej terytorialnie parafii⁹. To pierwsza wzmianka o „pracach konserwatorskich”.

Wyposażenie najstarszego kościoła, istniejącego do 1761 r., znane jest z kolejnych opisów, sporządzanych od 1598 r. w ramach wizytacji kapitułnych i biskupich¹⁰. W 1598 r. drewniany, orientowany kościół posiadał trzy ołtarze, a po 1629 r. cztery: pw. Wniebowzięcia NMP, pw. św. Anny, pw. Zdjęcia z Krzyża i pw. św. Antoniego¹¹. Kościół został wówczas bogato uposażony¹².

Z opisu wizytacji w 1665 r. wiadomo, że drewniana świątynia była w nie najlepszym stanie – szybkiej naprawy wymagały dziurawy dach i sklepienie, zaś dzwonnica miała przegniłe podwaliny¹³. W 1672 r. dobudowano do nawy od północy drewnianą kaplicę pw. Matki Boskiej Różańcowej, z cudownym wizerunkiem ozdobionym srebrną sukienką¹⁴. W re-

jestrze poborowym podatków województwa ujęto kościół jako zamożną „Farę Niegowic”¹⁵.

W 1741 i 1748 r. ze względu na spróchniałe podwaliny¹⁶ wizytator zalecał naprawę budowli, a nawet wzniesienie nowej; jednocześnie wspominał o niekonsekwencji, jaką były zabiegi estetyczne: malowanie sufitu i ścian oraz sprawienie nowego głównego ołtarza¹⁷. Dnia 12.10.1754 r. komisja kurialna, z pomocą biegłych cieśli, przedstawiła kolatorom (Władysław Grzębski z Kotlewa, Antoni Kietliński, właściciel Cichawy i Stanisław Dębicki, właściciel Nieznanowic i Krakuszowic) zły stan kościoła, wzywając ich do pokrycia kosztów budowy nowego¹⁸. W odpowiedzi kolatorzy stwierdzili, że nie ma podstawy prawnej, która zobowiązywałaby kolatora do budowy kościoła parafialnego, jeżeli wymaga on tylko naprawy, a koszty przebudowy podane przez cieśli są zawyżone. W 1761 r. drewniany kościół wraz z budynkami plebanii i gospodarczymi został częściowo uszkodzony, gdy w trakcie procesji Bożego Ciała ostrzelano go z dworu na wiwat z broni palnej¹⁹.

2. Niegowic, drewniany kościół parafialny, widok od północy. Fot. M. Kornecki, 1965 r.
2. Niegowic, wooden parish church, north view. Photo by M. Kornecki, 1965.

3. Obraz *Rodzina Marii* (*Św. Anna Samotrzeć*, 1516) z ołtarza kościoła w Niegowici, obecnie w pałacu Arcybiskupim w Krakowie. Fot. ze zbiorów kurii metropolitalnej w Krakowie.

3. A painting named *Mary's Family* (original title *Rodzina Marii*; *St. Anna Samotrzeć*, 1516) from the altar of the church in Niegowić, currently in the Archbishop's Palace in Kraków. Photo from the Metropolitan Curia in Kraków.

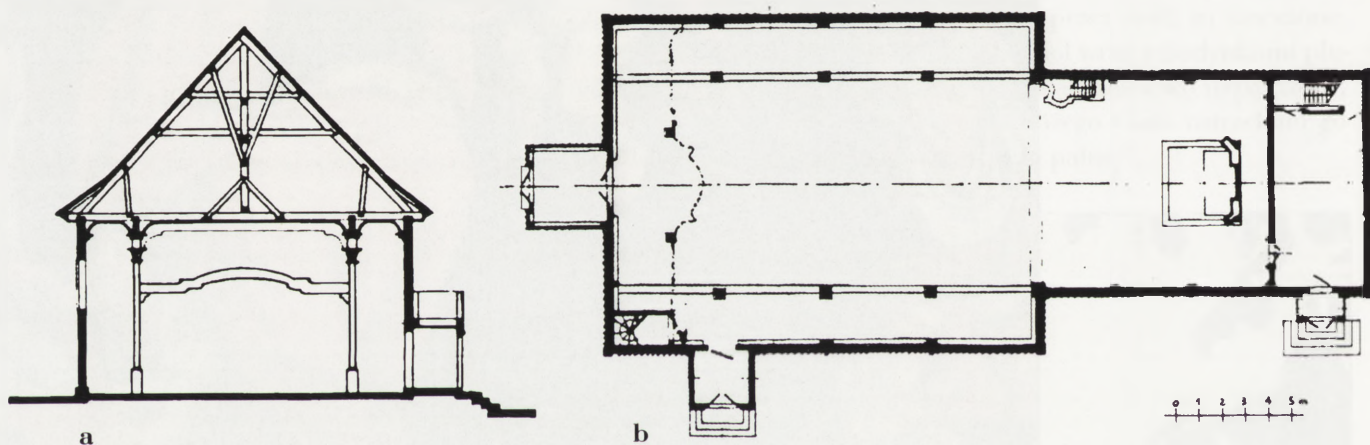

Z pożaru uratowano trzy obrazy – *Wniebowzięcie* (*Matka Boska Niegowicka*, z 1610 r., ozdobiony herbem Niewiarowskich, pochodzący z głównego ołtarza), *Trzy Marie* (z 1470 r., od 1916 r. w Muzeum Narodowym w Krakowie) i *Rodzina Marii* (*Św. Anna Samotrzeć*, z ołtarza bocznego, z 1516 r., zapewne też fundowany przez Niewiarowskich) oraz zaginione po 1972 r.: drewniane rzeźby, w tym XV-wieczną *Chrystus Zmartwychwstały*, obrazy – *Św. Antoni* i *Zdjęcie z Krzyża*, kapy i ornaty²⁰. Inwentarze bardzo lapidarnie wzmiankują o wyposażeniu wnętrza²¹.

W 1771 r. wzniesiono, zachowując bryłę, nowy kościół, także drewniany, z modrzewia, konsekrowany 13.10.1788 r. przez biskupa tarnowskiego Floriana Armanda Janowskiego²². Fundatorką była Teresa z Sędzimirów Grzębska, ówczesna właścicielka Niegowici, kolatorka kościoła²³. Można przyjąć, że kościół, noszący nadal to samo wezwanie, stanął na miejscu poprzedniego. Drewniana świątynia wzniesiona została w charakterystycznej dla gotyckich kościołów w południowej Polsce konstrukcji zrębowej na wysokiej podmurówce, z krokwiami opartymi

na zaskrzynieniach²⁴, na planie wydłużonego prostokąta o wymiarach 33,7 x 14,72 m, o powierzchni 530 m². Trójnawowy korpus o wymiarach od zewnątrz 19,44 x 14,72 m zakończony jest prostokątnie zamkniętym prezbiterium o wymiarach 10,6 x 9,9 m (z zakrystią 14,3 x 9,9 m). Nietypowo, na przedłużeniu prezbiterium od wschodu, znajduje się wydzielona ścianą zakrystia oraz powtarzający jej wymiary skarbiec na piętrze. Autorowi tekstu nie jest znana podobna sytuacja. Szerokość nawy głównej równa jest prezbiterium, wzdłuż niej umieszczone są szerokie na około 2,4 m nawy boczne. Kruchta główna usytuowana jest od zachodu, dwie boczne od południa, w tym jedna przy prezbiterium.

z płaskim stropem z fasetami, bliskim sklepieniu zwierciadlanemu. Sześć drewnianych kanelowanych filarów o przekroju 40 x 40 cm, z rozszerzającymi się nasadnikami rozstawiono na osnowie prostokąta o wymiarach 4,7 x 9,8 m²⁸. Podział wewnętrzny wymagał podciągów konstrukcyjnych, tworzących wraz z filarami mocne, drewniane ramy, stanowiące widoczny szkielet budowy, na którym został wsparty dach²⁹. Stylizowane, rzeźbione głowice o uproszczonych formach, z ornamentem małżowinowo-cekinyowym przywodzą na myśl ludowy barok. Chór oparto na identycznych drewnianych filarach o boku 26 cm. Układ przestrzenny jest uproszczony, czego przykład stanowi wydzielenie z zakrystii prezbiterium.

4. Niegowić, drewniany kościół parafialny: a) przekrój poprzeczny, b) rzut. Pomiar i rys. M. Kornecki, 1970 r.
4. Niegowić, wooden parish church: a) cross section, b) projection. Measurements and drawing by M. Kornecki, 1970.

Bryła jest zwarta, nakryta dwuspadowym dachem przyczółkowym, oszalowana pionowo z listwowaniem. Reprezentuje typ archaiczny. Na dachu nad nawą wznosi się sygnaturka, zwieńczona gruszkowym hełmem, sterczyną i kulą. W jej dolnej części znajduje się ażurowe arkadowanie. Na oryginalną konstrukcję zrębową drewnianego kościoła, ze złączami „na nakładkę, na czop pełny [oraz] pierwotne ukośne ułożenie gontów – nigdzie nie spotykane²⁵, oraz na storczykową więźbę dachu zwrócił uwagę badacz drewnianej architektury Marian Kornecki²⁶. Podobny układ przestrzenny bezwieżowej budowli z wolno stojącą dzwonnica i węższym od nawy wydłużonym prezbiterium istnieje w kościołach z poł. XVIII w. w Gołczy, Cerekwi, Krzyżanowicach i Więclawicach²⁷.

Halowy układ trójnawowego wnętrza o wysokości 8 m tworzą sklepione nawy boczne i nawa środkowa

Budowla do 1973 r. miała typową, kamienną, dwubarwną posadzkę. Na wygiętej drewnianej tęczy umieszczono barokową grupę rzeźbiarską (krucyfiks flankowany przez figury Marii i św. Jana Ewangelisty). Drzwi w ścianie obok głównego ołtarza oraz drugie, iluzjonistyczne, ozdobiono supraportami. Ołtarze odznaczały się pięknym, rokokowym detalem snycerskim, np. uszami utworzonymi z *rocaille*ów, czytelnym i mięsistym. Elementy te kreowały oryginalny charakter świątyni, wypełnionej dziełami sztuki, renesansowymi i barokowymi rzeźbami i obrazami, fundowanymi przez kolatorów³⁰. Nie zachował się (2010) żaden z pięciu barokowych ołtarzy, o bogatych strukturach, ujętych kolumnami: pw. Wniebowzięcia NMP, pw. św. Anny, pw. Zdjęcia z Krzyża, pw. św. Antoniego i pw. Matki Boskiej Różańcowej, którego strukturę wymieniono w końcu XIX w.³¹

5. Niegowić, drewniany kościół parafialny, ołtarz główny, na zasuwie wizerunek św. Józefa.
Fot. M. Kornecki, 1970 r.

5. Niegowić, wooden parish church, high altar, an effigy of St. Joseph on the bolt. Photo by M. Kornecki, 1970.

Nie ominęły Niegowici krwawe zajęcia w trakcie rabacji chłopskiej w 1846 r.³² Napisał o tym w rękopiśmiennym pamiętniku, odnalezionym przez autora tekstu³³, ks. Jan Popławski, tutejszy proboszcz³⁴. Chłopi zdewastowali wówczas plebanię, ale sam kościół nie ucierpiał. W 1850 r., w związku z wygaśnięciem zarazy, przekazano darowizny: na nowe muryne ogrodzenie wokół kościoła (zachowane do 1949 r.), dzwony (skonfiskowane w 1915 i 1942 r.), chorągwie oraz ornaty i inne szaty³⁵. Ówczesny właściciel Niegowici, Atanazy Benoë³⁶, wspomógł zapewne zakup obrazu Matki Boskiej Różańcowej autorstwa Saturnina Świerzyńskiego³⁷, a także przyczynił

się do wykonania neobarokowego ołtarza, umieszczonego przy północnej ścianie nawy³⁸. Po śmierci żony w 1891 r., Justyny z Borowskich, w roku 1893 wsparł sumą około 1500 koron remont kościoła. Zmarł rok później w Wiedniu i pochowany został w rodowej krypcie pod kościołem. Dzięki kwerendzie źródeł ikonograficznych udało się ustalić, że wykuty z czarnego skandynawskiego marmuru pomnik nagrobny Atanazego i Justyny Benoë do roku 1973 stał w prezbiterium, w pobliżu ołtarza głównego, obok rokokowej ławki kolatorskiej z herbem Taczała. W zamiśle fundatora tworzył skromne mauzoleum rodu. Autorowi tekstu udało się go odnaleźć poza

terenem kościoła. Zdemontowany i porzucony, złożony jest z trzech elementów (137 x 51 x 18 cm, 59 x 60 x 18 cm i podstawa 60 x 18 x 18 cm) o łącznej wysokości 214 cm; na środkowym elemencie wyrzeźbiono herb Taczała. Wyrta inskrypcja upamiętnia zmarłych małżonków: „Atanazy Benoë / urodzony 5 marca 1827 w Niegowici / umarł 9 marca 1894 / ostatni swego rodu potomek, obowiązki prawego chrześcijanina / z wiernością dla ojczyzny usługami / łączył w duchu religii by nieść wsparcie / nędzy, pomoc w potrzebie sieroctwa, opiekę. / Był szlachetny, miłosierny, sprawiedliwy. / Cześć jego pamięci. / Justyna z br. Borowskich Benoë / ur. 1830 umarła 1891”.

W 1895 r. komisja kurialna, z udziałem uprawnionych cieśli, zwróciła uwagę na zły stan podwalin³⁹. Przed I wojną światową myślano o budowie nowego kościoła, jednak starostwo w Bochni było temu przeciwnie i zalecało konserwację istniejącego⁴⁰. Powrócono do tej idei po wojnie, na co wskazuje (nie zachowany) geodezyjny pomiar autorstwa inż. Bronisława Skąpskiego, który powstał na zlecenie Włodków, właścicieli majątku, w 1925 r.

Na wniosek krakowskiej kurii metropolitalnej z 30.04.1928 r. konserwator zabytków dr Tadeusz Szydłowski⁴¹ wydał 16.05.1928 r. promesę zgody na rozbiórkę drewnianego kościoła pod warunkiem dokonania jego pomiaru architektonicznego; stwierdził, iż jest to możliwe „ze względu na brak wybitniejszej wartości zabytkowej”⁴². Pomiar, jeszcze w tym samym roku, miał wykonać pod nadzorem Bogdana Tretera student ASP Władysław Śmigieński⁴³. Dnia 3.11.1928 r. arch. Stefan Żeleński wydał opinię o stanie kościoła: „Ściany z belek drewnianych są przeważnie spróchniałe. Dach dobry, tylko wskutek obciążenia sygnaturką daje się zauważyć lekkie wygięcie belek stropowych (...) bezpośredniego niebezpieczeństwa zawalenia nie ma. Warto pomyśleć o budowie nowego”⁴⁴. Ostateczną zgodę na rozbiórkę „wobec braku wartości zabytkowej” wydał konserwator zabytków Andrzej Oleś 28.06.1929 r.⁴⁵

W roku 1931 starostwo w Bochni uznało jednak, powołując się na orzeczenia biegłych budowniczych, że drewniany kościół może nadal jeszcze służyć wiernym⁴⁶. W czasie I wojny światowej kościół prawie nie ucierpiał, niestety, po II wojnie pojawiły się niepokojące propozycje parafii w Niegowici, dotyczące rozbiórki i ponownego montażu, ale już zmniejszonego kościoła drewnianego. To niecodzienny przypadek, bowiem zazwyczaj powiększano świątynie. Dnia 25.05.1947 r. proboszcz prosił wojewodę o ponowne

zatwierdzenie planów budowy murowanego kościoła, sporządzonych w latach 1929-1930 przez Bogdana Tretera, ówczesnego wojewódzkiego konserwatora zabytków (dalej WKZ) w Krakowie⁴⁷. W odpowiedzi 19.07.1947 r. WKZ Józef Edward Dutkiewicz⁴⁸ sprzeciwił się budowie nowego kościoła „na miejscu zabytkowego, drewnianego, którego uznanie za zabytek jest w toku i nie może być zburzony, powinien zostać utrzymany w stanie dotychczasowym na podstawie artykułu (...)”⁴⁹; budowę nowego uważał za możliwą „wyłącznie na innej parceli położonej w odpowiedniej odległości od zabytkowego kościoła”, czym wzbudził oburzenie proboszcza⁴⁹. Dnia 5.09.1947 r. zebrała się komisja konserwatorska z udziałem Józefa Lepiarczyka, zastępcy WKZ, i arch. Henryka Jasiońskiego. Wskazała ona na inne konserwatorskie kryteria i sposób myślenia: „zewnątrzna sylweta kościoła dobra, o prawidłowych proporcjach jednak bez szczególnej wartości architektonicznej. Wnętrze ciekawe (...) wybitnie piękne wiązanie dachowe o środkowej kratownicy takie, jakie spotykamy w dawniejszych kościołach (XVI w.) jak Sękowa, Komorowice, wiązanie to stanowi najwybitniejszą wartość zabytku (...) przyciesie spróchniałe (...). Otoczenie kościoła piękne ze starymi lipami. Jeśli chodzi o wybór miejsca pod nowy kościół to trzeba stwierdzić, że jest to zagadnienie trudne, gdyż we wsi nie ma innego wybitniejszego miejsca, które by się na ten cel nadawało (...) miejsce wybitne pod względem krajobrazowym byłoby jedynie na obszarze dawnego parku dworskiego w sąsiedztwie względnie na miejscu obecnego budynku dworskiego wzniesionego przed dwudziestu kilku laty. Sprawa rozbiórki starego kościoła i wyboru miejsca pod nowy wymagałaby jeszcze dokładniejszego rozważenia. Zdjęcia pomiarowe wykonane na zlecenie śp. inż. B. Tretera znajdują się na plebanii”⁵⁰. Dnia 6.09.1947 r. konserwator zabytków zgodził się na budowę nowego kościoła, ale z odsunięciem od granicy cmentarza przykościelnego⁵¹. Dnia 17.11.1947 r. J.E. Dutkiewicz zmienił zdanie – wyraził zgodę na „rozbiórkę drewnianego kościoła w Niegowici pow. Bochnia pod następującymi warunkami: przeniesienie zabytkowego kościoła z Niegowici na inne miejsce wskazane przez konserwatora oraz wykonanie budowy nowego kościoła według przedstawionego projektu Bogdana Tretera”. Wojewoda wydanie „pozwolenia na budowę nowego kościoła w miejsce kościoła zabytkowego” uzależnił od spełnienia ww. warunków⁵². Dodatkowo Dutkiewicz żądał wykonania inwentaryzacji na koszt parafii, zachowania ogrodzenia, cmentarza

przykościelnego i starodrzewu. Żaden z tych warunków jednak nie został spełniony przez parafię.

Dnia 18.12.1947 r. starosta bocheński zaalarmował konserwatora o zamiarze rozbiórki przez parafię „drewnianego, zabytkowego kościoła”⁵³, a 28.05.1948 r. zawiadomił wojewodę, że jest negatywnie ustosunkowany do projektu budowy nowego, murowanego kościoła z powodu braku miejsca (na parceli)⁵⁴. W dniu 28.06.1949 r. Rada Parafialna skierowała do wojewody pismo, w którym informowała o zamiarze budowy nowego kościoła wg planów B. Tretera, w odległości 6 m od świątyni, która do czasu przeniesienia do Jaroszewki miała być utrzymana w dobrym stanie⁵⁵. W lipcu tego roku całkowicie zniszczono murowane ogrodzenie ze słupami zwieńczonymi kulami oraz nagrobki wokół kościoła, również te kolatorów, a także wycięto stare lipy⁵⁶. Dnia 3.08.1949 r. wydano zgodę na budowę⁵⁷. Marian Kornecki, inspektor WKZ⁵⁸, w piśmie z 27.06.1951 r. do WKZ (po zmianie na stanowisku) napisał: „rozbiórka jest niepotrzebną stratą, zwłaszcza że kościół jest w dobrym stanie, ze szkodą dla narodowego stanu budowli zabytkowych, intencją jest zainteresowanie konserwatora celem uratowania kościoła od zagłady”⁵⁹. W tymże 1951 r., w toku budowy, ówczes-

na WKZ Hanna Pieńkowska, przewidując wyburzenie, domagała się wyjaśnień od parafii „w stosunku do starego kościoła, usytuowanego w bezpośrednim sąsiedztwie murowanego”⁶⁰.

Na odmienne stanowisko wskazuje opinia Karola Estreichera: „oczywiście byłoby dobrze i kościół w Niegowici zachować, zużytkowując go np. jako kaplicę cmentarną, wartość jednak tej budowli jest bardzo znikoma. Czy wobec kolosalnych potrzeb w zakresie zachowania od zagłady naprawdę cennych zabytków nie należałoby się do nich ograniczyć, a tego rodzaju budowle jak kościół w Niegowici, po wyjęciu z nich ołtarzy itp. – zostawić własnemu losowi. Można ostatecznie ratować, o ile to nie będzie kosztowało. 1/II. 57”⁶¹.

Przez 15 lat, od 1959 r., nowy, murowany kościół stał w odległości kilku metrów od drewnianego, usytuowany doń poprzecznie. Ten ostatni, nie użytkowany i systematycznie dewastowany, utrudniał wier- nym dostęp do nowej, większej o blisko połowę świątyni. Kościół fundacji Grzębskiej zlokalizowany był zgodnie z jej wolą i z tradycją na miejscu poprzedniego, zaś murowany, który przejął wezwanie, wbrew tradycji nie stanął na miejscu wciąż istniejącego drewnianego poprzednika, bo było to niemożliwe.

6. Niegowić, pomnik nagrobny małżeństwa Benoë. Fot. P.St. Szlezzynger, 2010 r.

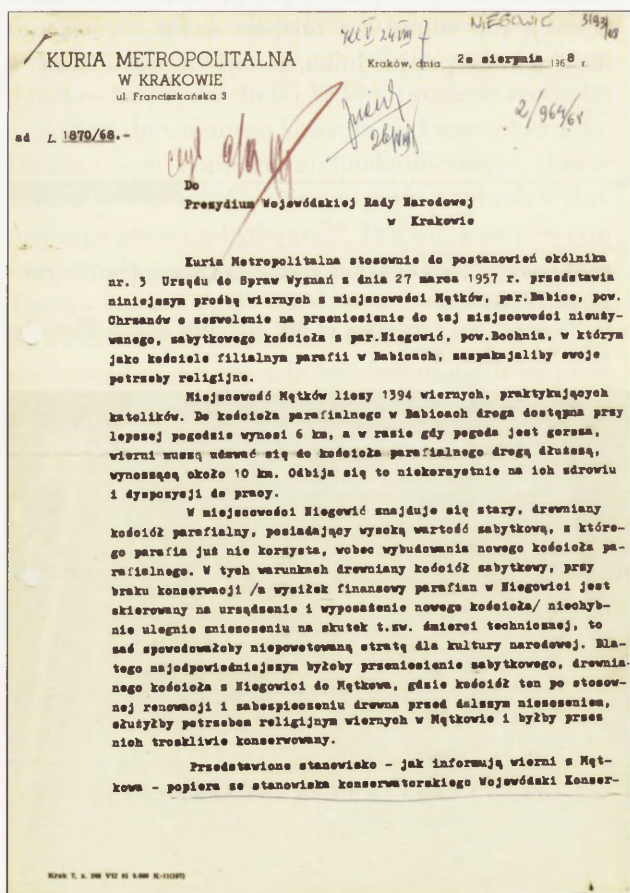
6. Niegowić, the tombstone of Mr. and Mrs. Benoë. Photo by P.St. Szlezzynger, 2010.

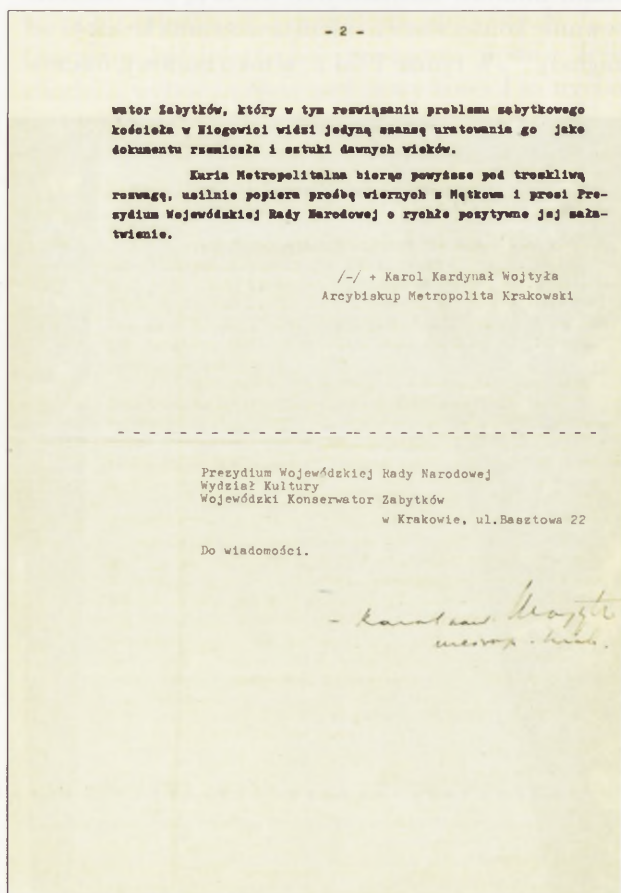
Od 1959 r. rozpoczęto przenoszenie cenniejszych ruchomości do nowego kościoła, traktując stary, do czasu jego translokacji do Mętkowa w 1973 r., jako coraz bardziej zaniedbany magazyn przedmiotów (nie da się sprecyzować, co okoliczni mieszkańcy zniszczyli w tym okresie)⁶². Ze ścian i sufitu usunięto malowane na płótnie XVIII-wieczne polichromie⁶³. WKZ posiada w swoim archiwum tzw. białe karty zabytków, opracowane w latach 1969-1972, zawierające opis wyposażenia wnętrza, sporządzony w związku z wpisem dnia 9.04.1960 r. kościoła z dzwonnicy i otaczającym go cmentarzem do rejestru zabytków pod nr. A-107 (następnie rejestru: katowickiego, nr A-1607/95; małopolskiego, nr A-923/M), zaś ruchomości – dnia 21.01.1969 r. pod nr. B-58⁶⁴. Obiekt objęty został wówczas ochroną prawną na mocy Ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, nieskuteczną w odniesieniu do wyposażenia wnętrza kościoła.

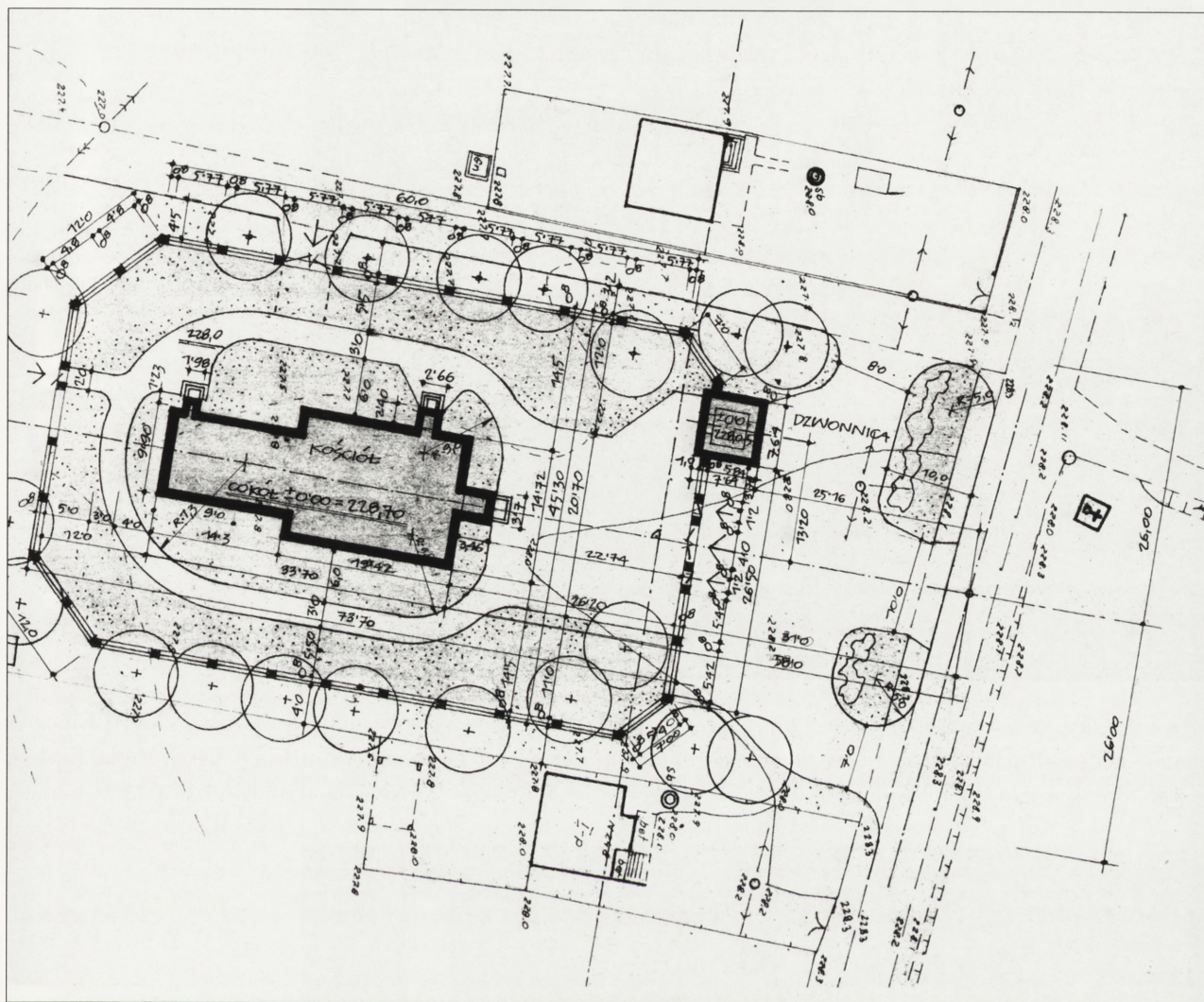
O negatywnym stosunku miejscowej społeczności do zabytku świadczy pismo Rady Parafialnej z 20.05.1968 r., skierowane do konserwatora: „stary

kościół jako zabytek jest bardzo zniszczony, wymaga dużych nakładów pieniężnych oraz uniemożliwia widoczność na zakręcie drogi przy dzisiejszej mechanizacji wsi (...)” (!). Krakowska kuria metropolitalna dnia 20.08.1968 r. wnioskuje do wojewody: „w miejscowości Niegowić jest drewniany kościół zabytkowy, przy braku konserwacji (...) niechybnie ulegnie zniszczeniu na skutek tzw. śmierci technicznej, to zaś spowodowałoby niepowetowaną stratę dla kultury narodowej. Dlatego najodpowiedniejsze jest przeniesienie do Mętkowa”⁶⁵. W 1969 r. ze środków WKZ w Krakowie dokonano inwentaryzacji architektonicznej drewnianej świątyni oraz dzwonnicy⁶⁶, która zastąpiła szczegółowy projekt. W dniu 15.03.1972 miejscowy aktyw, po naradzie partyjnej, skierował do konserwatora wniosek „o zabranie starego kościoła z Niegowici”⁶⁷. Decyzję o przeniesieniu świątyni akceptował Wydział ds. Wyznań Prezydium WRN (17.07.1972 r.), WKZ (14.08.1972 r.) i Wydział Gospodarki Przestrzennej (18.05.1973 r.)⁶⁸. Mieszkańcy Mętkowa zwrócili się z taką samą prośbą, skierowaną do wojewody (10.09.1972 r.)⁶⁹.

7. Pismo z krakowskiej kurii do wojewody z propozycją przeniesienia kościoła drewnianego do Mętkowa, 1968 r.
7. A letter from Kraków Curia to the voivode with a proposal to move the wooden church to Mętków, 1968.

8. Mętków, plan sytuacyjny kościoła. Oprac. arch. J. Smólski, 1972 r.

8. Mętków, the site plan of the church. Arch. draw. by J. Smólski, 1972.

Kolejnym krokiem było sporządzenie w listopadzie 1972 r. przez arch. Janusza Smólskiego planów realizacyjnych otoczenia kościoła w Mętkowie w skali 1:500, rzutu fundamentów i parteru budowli oraz dwóch przekrojów w skali 1:50⁷⁰. WKZ, wydając 22.05.1973 r. pozwolenie konserwatorskie, powołał się na te plany, wskazując zarazem J. Smólskiego jako pełniącego nadzór konserwatorski⁷¹. Niestety nie zachował się program prac konserwatorskich przy przenoszeniu zabytkowej świątyni. W oparciu o dokładną inwentaryzację oznakowano i rozebrano poszczególne elementy, które przeniesiono do Mętkowa (gdzie wymieniono szalunek na zrębach, podwaliny)⁷². Podłoże jest stabilne, piaszczyste, stąd stopy pod słupami świątyni (120 x 120 cm) zagłębiono na 180 cm; nie wylewano nawet ław fundamentowych. Drewniany kościół jest orientowany, wznie-

siony na działce na planie prostokąta, o ściętych narożach. Poświęcony przez ks. kardynała Karola Wojtyłę 1.05.1974 r., nosi wezwanie Matki Boskiej Częstochowskiej. Obok, od północy, wystawiono kopię dzwonnicy. Nie zrealizowano projektu otoczenia, w tym ogrodzenia.

W kościele w Mętkowie są pozostałości dwóch, z pierwotnie pięciu, barokowych ołtarzy, z wtórnie wstawionymi obrazami. W ołtarz główny – skompiłowany z fragmentów innych, nieznanymi ołtarzy – wstawiono w 1973 r. kopię wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej. Ołtarze boczne – z Niegowici – wykazują poważne braki w strukturze rzeźbiarskiej (nadstawy). W ołtarzu bocznym po lewej stronie znajduje się kopia *Rodziny Marii* (*Św. Anna Samotrzec*), natomiast w ołtarzu po prawej – obraz Najświętszego Serca Jezusa i współczesna rzeźba Piety na mencie,

9. Mętków, drewniany kościół parafialny przeniesiony z Niegowici, obecnie pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, widok ku chórowi. Fot. P.St. Szlezzynger, 2010 r.

9. Mętków, wooden parish church moved from Niegowic, currently dedicated to the Black Madonna of Częstochowa, view towards the choir. Photo by P.St. Szlezzynger, 2010.

a w zwieńczeniach wizerunek św. Józefa z Dzieciątkiem i św. Rocha. Z Niegowici przeniesiono też oryginalny barokowy fotel-konfesjonał, obrazy-stacje

drogi krzyżowej z 1. poł. XIX w., XVIII-wieczne feretrony z wizerunkami bł. Kingi i Matki Boskiej Szkaplerznej, barokową marmurową chrzcielnicę,

10. Mętków, kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, widok z chóru. Fot. za: <http://www.organykoscielne.pl/zdjecia>

10. Mętków, parish church devoted to the Black Madonna of Częstochowa, view from the choir. Photo from: <http://www.organykoscielne.pl/zdjecia>

11. Mętków, kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej, widok ku prezbiterium. Fot. P.St. Szlezzynger, 2010 r.

11. Mętków, parish church devoted to the Black Madonna of Częstochowa, view towards the chancel. Photo by P.St. Szlezzynger, 2010.

rzeźby z tęczą, ambonę, stalle. Istnieją rozbieżności z treścią protokołu (1972) precyzującego elementy wnętrza planowane do przeniesienia⁷³. Ostatecznie większość obrazów pozostała na miejscu, część wyjęto z ołtarzy, które uległy zniszczeniu. Trudno określić, kto pełnił nadzór konserwatorski, wielu faktów nie da się już odtworzyć. Stan zachowania ołtarzy, obrazów oraz konfesjonu jest zły (2010), – są brudne, zaatakowane przez drewnojady, rzeźby zostały przemalowane i przyporządkowane niezgodnie ze stanem pierwotnym. Bezpowrotnie utracono oryginalne urządzenie wnętrza⁷⁴. Zniszczeniu uległ także krajobraz historyczny. Pod płytą dziedzińca, w miejscu, gdzie dawniej stał drewniany kościół, a dokładniej, gdzie była jego nawa, znajduje się zabetonowana w latach 70., a zasypiana w latach 80. XX w., po zapadnięciu sklepień, krypta grobowa z pochówka-

mi kolatorów, m.in. Niewiarowskich, Grzębskich, Benoë.

Dopiero w 2010 r. – 36 lat po przeniesieniu do Mętkowa – odtworzono zdekompletowaną ambonę z obrazem *Dobry Pasterz* w zaplecku. Dnia 8.10. 2010 r. parafia wnioskuje o zgodę WKZ na wymianę pokrycia kościoła z blachy na gont. Te zabiegi z pewnością przyczynią się do odzyskania zatartych walorów estetycznych i przywrócą świątyni piękno drewnianej architektury.

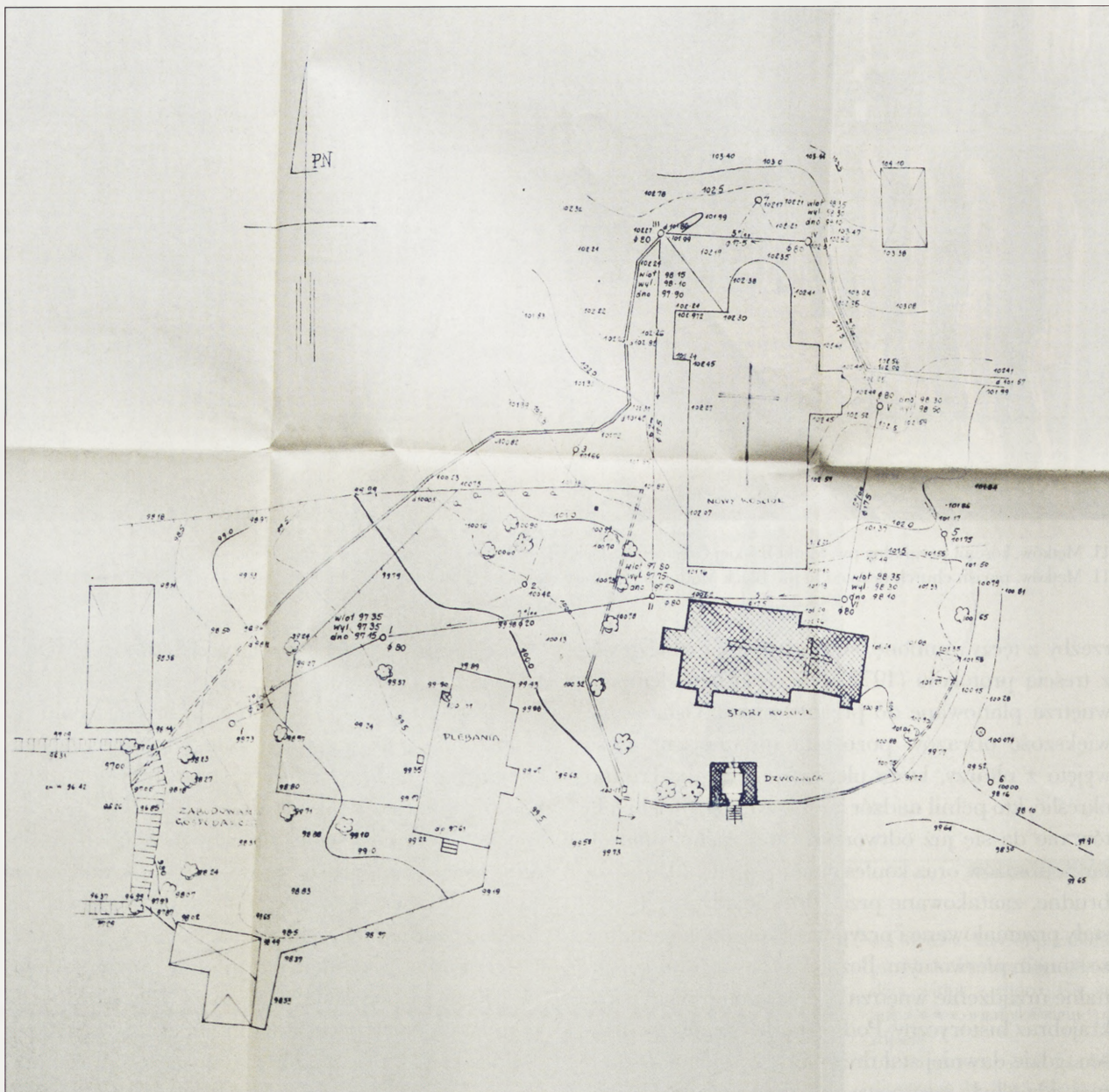
Pomimo początkowych planów przeniesienia, w Niegowici pozostała dzwonnica. Pierwsza o niej wzmianka pochodzi ze wspomnianej wizytacji radziwiłłowskiej (1596), w której wymieniono drewnianą budowlę z kopułą i wieżyczką, krytą gontem. Obecna wzniesiono, zdaniem autora, w 1771 r. Z nasyceniem więzby surówką ropy naftowej można wiązać

napisy na belkach konstrukcyjnych: „Z Pierzchowa Jakub Kostuch malował dzwonnice dnia 18 października 1819⁷⁷” oraz „W roku 1819 (...)”⁷⁶. Dzwonnica była restaurowana w 1911 i w 2001 r. Wzniesiona na planie kwadratu, dwukondygnacyjna, murowana w przyziemiu, z przejściem w formie bramy, wyżej drewniana, zwieńczona barokowym hełmem krytym blachą miedzianą z sygnaturką. Stoi na osi nowego kościoła.

Na obecny zespół zabudowań kościelnych składa się murowana plebania z poł. XIX w., organistów-

ka i wikarówka datowane na przełom XIX i XX w.⁷⁷ i budynek dawnego domu parafialnego projektu arch. Józefa Merendy (1934)⁷⁸. W dniu 3.05.1935 r. poświęcił go arcybiskup Adam Stefan Sapieha. Kilkaset metrów od kościoła stoi XIX-wieczna stołowa plebańska, z wydzieloną wozownią, drewniana, o czterech wielkich wiązarach rozporowo-zastrzałowych, ze ścianą stolcową. Obok wznosi się niewielki, murowany, XIX-wieczny budynek gospodarczy.

Duże zasługi w powstaniu nowego kościoła miejscowa opinia przypisuje ks. Karolowi Wojtyłe,

12. Niegowić, plan sytuacyjny zespołu zabudowań parafii. Oprac. PP PKZ Oddział w Krakowie, 1969 r.
12. Niegowić, the site plan of the parish building development. By PP PKZ Kraków Department, 1969.

13. Niegowić, stary i nowy kościół. Fot. M. Kornecki, 1972 r.
13. Niegowić, the old and new church. Photo by M. Kornecki, 1972.

który decyzją Adama Stefana Sapiehy, wówczas już kardynała, z 8.07.1948 r. został na blisko rok wikarym w Niegowicy⁷⁹. Sam Wojtyła ujął to tak: „W tym czasie parafia w Niegowicy przygotowywała się do obchodu 50-lecia święceń kapłańskich swego proboszcza. Ponieważ stary kościół nie wystarczał na potrzeby duszpasterskie, parafianie zdecydowali, iż najpiękniejszym darem dla Jubilata będzie budowa nowej świątyni⁸⁰. Dnia 17.03.1949 r. kardynał Sapieha przemiósł Wojtyłę do Krakowa. Wojewoda wydał „pozwolenie na budowę” 3.08.1949 r., a już 9.08. wylano fundamenty⁸¹. Nowy, murowany kościół stanął w 1959 r., wzniesiony zgodnie z projektem B. Tretera, sfinansowanym przez kolatora Jana Zdzisława Włodka⁸².

W prezbiterium kościoła pw. Wniebowzięcia NMP zawieszono barokowe obrazy z drewnianego kościoła, a w wieży składowane są m.in. konfesjonały. W nowym głównym ołtarzu, wykonanym w latach 1959-

1966, łączącym stal z marmurową mensą projektu profesora Politechniki Krakowskiej, arch. Wiktora Zina⁸³, umieszczono otoczony kultem obraz Matki Boskiej Niegowickiej z pierwszego kościoła. Niestety nie zachował się istniejący jeszcze w 1972 r. barokowy, ujęty kolumnami i rzeźbami świętych apostołów Piotra i Pawła, ołtarz główny z drewnianej (drugiej) świątyni, przed którym odprawiał nabożeństwa w latach 1948-1949 ks. wikary Karol Wojtyła. Obraz przedstawiający Wniebowzięcie NMP namalowany został w 1610 r. na płótnie i naklejony na podobrazie drewniane (deska dębowa). Ufundowała go rodzina Niewiarowskich, toteż ozdobiony jest herbem Półkoźic. Widnieją na nim także inskrypcje o jego odnowieniu w latach 1760, 1966 i 2008. Matka Boska ukazana została w postawie stojącej, ze złożonymi dłońmi, pod stopami widoczny jest półksiężyc wsparty na obłoku. Madonnę podtrzymują dwa klęczące anioły, dwa inne trzymają nad jej głową zamkniętą

14. Niegowić, drewniana dzwonnica. Fot. P.St. Szlezynger, 2010 r.
14. Niegowić, wooden bell tower. Photo by P.St. Szlezynger, 2010.

koronę. Malowidło zasłanianie było dawniej obrazem z wyobrażeniem św. Józefa. Obok zawieszono sukienki obrazu maryjnego: drewnianą (1860) i srebrną (1917) projektu artysty malarza Jana Bukowskiego⁶⁴. W prezbiterium wisi sześć barokowych obrazów w ramach: *Rodzina Marii* (*Św. Anna Samotrzcę*, kopia, oryginał w pałacu Arcybiskupim w Krakowie), *Biczowanie*, *Nauczanie Marii*, święci Mikołaj, Augustyn i Jan Ewangelista, *Pokłon pasterzy*, *Ekstaza św. Franciszka*. W bocznej kaplicy: *Matka Boska Różańcowa* (od XVII w. było tu Bractwo Różańcowe) oraz Maria i święci: Dominik i Katarzyna ze Sieny. Wysoko w nawie zawisły cztery obrazy, w tym wspomniany *Matka Boska Różańcowa* autorstwa S. Świerzyńskiego, *Rzeź niewiniątek*, *Św. Anna nauczająca Marię* oraz *Maria z Dzieciątkiem*. Boczne ołtarze z lat 1947-1948 są dziełem krakowskiego rzeźbiarza Karola Muszkieta⁶⁵.

W sumie pozbyto się oryginalnego kościoła, a wzniesiono budowlę o banalnej architekturze. Drewniane kościoły przenoszono od dawna⁶⁶. Początkowo priorytetem były cele użytkowe, później towarzyszyła temu chęć ratowania zabytku. W XX w. budowle często, zwłaszcza na Śląsku, przenoszono do parków miejskich, np.: z Zębów do Gliwic (1925), z Syryni do Katowic (1938), a wyjątkowo niechlujnie ze Smardzowic (z 1571 r.) do Mostka⁶⁷. Często miało to miejsce w czasach PRL, gdy trudno było uzyskać zgodę na budowę nowego kościoła, np. z Zakrzowa na Harendę (1951), z Komorowic na Wolę, z Cmolasa do Poręb Dymarskich, z Królówki do Rozdziela. Większość przenoszono zgodnie z metodami konserwatorskimi, na podstawie wymaganej dokumentacji, z zachowaniem wyposażenia oraz przy użyciu właściwych zabiegów technologicznych.

15. Niegowic, kościół parafialny, ołtarz główny z wizerunkiem Matki Boskiej Niegowickiej z 1610 r. Obok, w gablotach, sukienki do obrazu. Fot. P.St. Szlezzynger, 2010 r.

15. Niegowic, parish church, high altar with an effigy of the Blessed Virgin of Niegowic from 1610. The cabinets nearby hold dresses for the painting. Photo by P.St. Szlezzynger, 2010.

16. Niegowic, kościół parafialny, obrazy z drewnianej świątyni. Fot. P.St. Szlezzynger, 2010 r.

16. Niegowic, parish church, pictures from the wooden temple. Photo by P.St. Szlezzynger, 2010.

Proces przenoszenia zabytkowych świątyń można prześledzić na kilku przykładach. W tym samym czasie, co w Niegowici, udało się – bez błędów – przenieść drewniany kościół z Cmolasa do Poręb Dymarskich (1979)⁸⁸. Ma on identyczną, zrębową konstrukcję z szalowaniem pionowym. W latach 1957-1961 w Cmolasa także wzniesiono murowany kościół, w odległości 5 m od starego, który, tracąc rację bytu, zaczął popadać w ruinę. Obyło się bez strat autentycznych elementów wystroju, na miejscu pozostała krypta grobowa.

Dobrym rozwiązaniem jest transfer zabytkowej kościoła do skansenu, wówczas wykreśla się budowlę z rejestru; w przypadku przenosin rejestruje się zmiany w kartotece. W Małopolsce w latach 70. XX w. przeniesiono drewniany kościół z Ryczowa do skansenu w Lipowcu-Wygiełzowie, z Bączala Dolnego do Sanoka, z Łososiny Dolnej i z Cerekwi do Nowego Sącza. Ostatni, niestety, uległ zniszczeniu⁸⁹. W Tokarni 13.05.2006 r., po poświęceniu nowego murowanego kościoła, kuria przekazała drewniany pw. Matki Boskiej Śnieżnej – na prośbę inwestora, Orawskiego Parku Etnograficznego – do Zubrzycy Górnej⁹⁰. Kolejno sporządzono: inwentaryzację architektoniczną, projekt rozbiórki, projekt budowlany, dokumentację konserwatorską. Dnia 31.01.2007 r. wydano pozwolenie konserwatorskie; 21.06. starosta myślenicki wydał pozwolenie na rozbiórkę; 5.09. zawarto umowę z wykonawcą na przeniesienie do 10.11.; 5.12.2007 r. wydana została decyzja starosty nowotarskiego na odbudowę (w 2008 r.); 18.05. 2009 r. odbyło się poświęcenie świątyni. Całość, 12,6 mln zł, sfinansowano ze środków unijnych (7,2 mln zł) i województwa małopolskiego w ramach 3. osi Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego „Turystyka i przemysł kulturowy”, działanie 3 „Rozwój produktu dziedzictwa kulturowego”, schemat A „Dziedzictwo kulturowe i rewaloryzacja układów przestrzennych”. Sporadycznie przenosi się kościoły drewniane z wykorzystaniem do kultu religijnego, jest to jednak przedsięwzięcie kosztowne i trudne logistycznie. Problemem jest mentalność: pogarda dla starych, drewnianych, „wymodlonych od pokoleń świątyń, ignorancja i arogancja”⁹¹. Pomimo świadomości straty w zakresie historycznego kontekstu krajobrazu kulturowego, translokacja jest zgodna z doktryną i akceptowana ze stanowiska konserwatorskiego. Zdarzają się jednak społeczne protesty⁹².

Autor tekstu jest zdania, że jako wskazanie należałoby przyjąć administracyjny zakaz przenoszeń, a tam, gdzie jest to konieczne, bezwzględnie dbać

o zachowanie i przeniesienie całości wyposażenia. Jak pisał Marian Kornecki: „jest przecież drewniany kościół pełnym uroku zabytkiem przeszłości, świadkiem historycznych i religijnych uniesień, miejscem poświęconym (...) właściwe jest przywrócić mu piękno klejnotu rodzimej drewnianej architektury”⁹³. Pozostaje problem przenoszenia drewnianych świątyń po wyjęciu najcenniejszych ruchomości⁹⁴. Rozdziela się je wówczas między dwie świątynie, a wewnątrz w sposób przypadkowy urządza na nowo, np. w Mętkanie zestawiono ocalałe fragmenty z przypadkowo pozyskanymi z innych kościołów, stąd wystrój świątyni pozbawiony jest autentyzmu i nastroju; podobnie stało się w Krzesławicach (Kraków)⁹⁵. Przedsięwzięcie w Niegowici i w Mętkanie budzi wiele refleksji. Konserwatorzy zabytków różnili się w ocenie zabytkowej budowli: Estreicher, Kruszyński, Oleś i Szydłowski oceniali jej wartość nisko, w przeciwieństwie do opinii wyrażanych w tym samym czasie przez Dutkiewicza, Korneckiego, Lepiarczyka i Pińkowskiej. Kuria zmieniła zdanie – w przeciwieństwie do prośby o rozbiórkę z 1928 r. wskazała w 1968 r. na „niepowetowaną stratę dla kultury narodowej” w przypadku zniszczenia drewnianego kościoła. Także po latach Marian Kornecki negatywnie ocenił transfer kościoła: „błędna lokalizacja nowego kościoła wymusiła zniszczenie zabytku – w ostatniej chwili transfer drewnianego z Niegowici do Mętka”⁹⁶. „Niegowic, gdzie ze zdumiewającą beztroską wzniesiono nowy kościół mający front tuż za zabytkowym, a stary drzewostan i ogrodzenie doszczętnie zniszczono (...) to drastyczna dewastacja otoczenia”⁹⁷. W 2010 r. podjęto plany odtworzenia struktur ołtarza głównego. Zdaniem autora tekstu należy kontynuować prace w tym kierunku i dążyć do odtworzenia i ekspozycji struktur także pozostałych ołtarzy, a usunąć współczesne uzupełnienia. Istniejące wyposażenie wymaga zabiegów konserwatorskich, odczyszczenia, wytrucia drewnojadów. W latach 90. XX w. kościół włączony został do Szlaku Architektury Drewnianej Małopolski, brakuje jednak zaplecza turystycznego⁹⁸. W samej Niegowici należałoby przywrócić we wnętrzu murowanej świątyni wymagający jedynie odczyszczenia i złożenia marmurowy pomnik nagrobny kolatorów Atanazego i Justyny Benoë.

Zagrożeniem dla drewnianych budowli jest destrukcja biologiczna budulca: drewnojady, grzyby, wilgoć, stąd ważne jest wdrażanie nowoczesnych technologii zabezpieczeń, istotne jest także zabezpieczenie drewnianej budowli przed pożarem (impregnacja niepalnymi substancjami). Najgroźniejszy jest

17. Gmolas, drewniany kościół w trakcie demontażu. Fot. M. Kornecki, 1979 r.
17. Gmolas, wooden church during disassembly. Photo by M. Kornecki, 1979.

ogień, będący skutkiem działalności człowieka: awarii instalacji elektrycznej lub celowego podpalenia, co zdarza się zazwyczaj w przypadku kościołów wyłączonych z kultu. Od lat 80. XX w. w samej Małopolsce spłonęło kilkadziesiąt świątyń. Konieczna jest instalacja systemów alarmowych i automatycznego gaszenia (np. mgłą wodną)⁹⁹. Umysłne podpalenia wiąże się ze wznoszeniem nowych kościołów murowanych – są to tzw. podpalenia ubezpieczeniowe¹⁰⁰. Do bardziej znanych należą: Wilamowice i Woźniki (1959), Wola Justowska (1978 i 2003), Libusza (1986), Niedźwiedź (1992), Olszówka (1993), Obidowa-Piątkowa (1994), Czarnowasy (2010)¹⁰¹.

Konieczna jest edukacja i stała opieka, jak również pomoc państwa w zakresie ochrony architektury oraz wystroju wnętrz, a także zabiegów konserwatorskich. Ten krótki tekst autor chciałby zakończyć cen-

nym spostrzeżeniem Mariana Korneckiego: „nic nie zastąpi zabytkowego kościoła drewnianego »in situ« w jego materialnie i historycznie ukształtowanym krajobrazie i otoczeniu, jego obecność w wiejskich zespołach przestrzennych decyduje o odrębności krajobrazu kulturowego ziem polskich”¹⁰².

Dr hab. Piotr St. Szlezzynger, prof. nadzw. w Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, kierownik Zakładu Kształtowania Przestrzeni Turystycznej Wydziału Turystyki i Rekreacji krakowskiej AWF. Doktorat i habilitację uzyskał z historii i konserwacji zabytków architektury. Opublikował wiele prac poświęconych wspomnianym wyżej zagadnieniom.

Przypisy

1. „(...) kościół położony opodal dworu, na drugim końcu wioski; z jednej strony przy wjeździe stoi dwór, z drugiej kościół, jak dwie strażnice kresowe”, „Czas”, R. XLVII, 1894, nr 57, s. 1-2.
2. T. Holcerowa, *Wstępna dokumentacja naukowa architektury kościoła w Niegowiści*, Kraków 1956, mpis, archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa Oddział Terenowy w Krakowie (dalej: NID OTK), sygn. MK 748, teuszka 64.
3. R. Brykowski, M. Kornecki, *Kościół drewniane w południowej Polsce*, Wrocław 1984, s. 118; M. Kornecki, *Kościół drewniane w Małopolsce*, Kraków 1999, s. 199, 214, 232, 289, 294, 310.
4. *Katalog Zabytków Sztuki. Województwo krakowskie. Powiat bocheński*, Warszawa 1951, s. 10; „Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce”, Warszawa 1971, s. 36; „Zabytki Architektury...”, jw., Warszawa 1994, s. 45; M. Pokropek, *Atlas sztuki ludowej w Polsce*, Warszawa 1978, s. 245.
5. A. Spiechowicz-Jędrzys, *Niegowić. Papińska parafia. Parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*, Kraków 2010.
6. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, Warszawa 1898, s. 29.
7. Ks. T. Długosz, *Opracowanie historyczne parafii dedykowane z okazji jubileuszu 50-lecia kapłaństwa Czcigodnemu i Kochanemu ks. prałatowi Kazimierzowi Buzale, szambelanowi papięskiemu, w dowód głębokiej czci (...) proboszczowi w Niegowiści*, mpis oprawiony, datowany 12.07.1949 r., stron 156, s. 4-5; *Kronika Parafii Chełm*, archiwum parafii w Niegowiści (dalej: AP).
8. K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VI, Lipsk 1841, s. 562.
9. J. Długosz, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis*, t. I, Kraków 1863, s. 32, 71, 100-102, 115-116, 125, 155; t. II, Kraków 1864, s. 22, 116-117; t. III, s. 143.
10. Archiwum kurii metropolitalnej w Krakowie (dalej: AMKr), sygn. AV Cap.15, 38, 42, AV 8, 21, 29, 61.
11. *Acta Visitationis exterioris (...) Dni Georgij Die. S.R.E. tituli Scti Sixti Cardinali Praesbiter Radziwill nuncupati Episcopatus Cracoviensis Administrationis in Olica et Nieswież Ducis, anno Domini 159 octavo, k. 99*, AMKr, AV Cap 7, k.210V/212R.
12. Historia wyposażenia zasługuje na odrębną publikację. „Kilkanaście ornatów, srebrne kielichy i mszał, monstrancja ze szlachetnymi kamieniami; księza byli dobrze uposażeni”, ks. T. Długosz, jw., s. 61, AP.
13. *Acta visitationis (...) in Diocesis Cracoviensis ad hac manu deputatum a. D. 1664 expedita per Illustrissimo et Reverendissimo Dno Nicolao Oborski Episcopo Generali Cracoviensi in tempora ab anno 1663 ad a. 1665 expedita (...) per me Alexandram Matthiam Rudzki (...), k. 205*, AMKr, AV 8.
14. Ks. T. Długosz, jw., s. 76, AP.
15. *Rejestr poborowy województwa krakowskiego 1680*, oprac. E. Trzyna, S. Żyga, Wrocław 1959, s. 86.
16. Podwaliny – przyciesie, dolne belki ścian wieńcowych kładzione na podmurówce lub kamieniach.
17. *Visitatione Archidiaconatus Cracoviensis per Illustriss. et Reverend. Dnum Michaelum de Magna Kunice Kunicki Episc. Arsioe. Suffraganeum et Archidiaconus pro tum Cracoviensi Inscriptis per acta 1727*, AMKr, AV Cap 61, s. 1197-1207; *Visitatione Archidiaconatus Cracoviensi per Illustriss. et Reverend. Dnum Andrae Stanislai Kostka Comitis in Zaluskie Zaluski, Episcopi Crac. Ducis Severiae, anno Domini 1748*, AV 29.
18. „Grzębski szacował roboty ciesielskie na 3000 złp., 15 dębów na 270 złp, 2 kopy sosen na 240 złp, a resztę materiału (np. żelazo) na 3000 złp. Zobowiązał się dać dobrowolnie 3000 złp na naprawę, wliczając w to 2000, które na rzecz kościoła przekazał jego ojciec, który nadto na »ozdobę kościoła« dał proboszczowi aż 1600 złp, Kietliński obiecał finansowe wsparcie, a Dębicki 2 kopy sosen. Oficjal kurii kościelnej zawyrokował, że wobec groźby zawalenia kościoła trzeba budować nowy w ramach kosztorysu na sumę 10.000 zł przedstawionego przez cieśli”, ks. T. Długosz, jw., s. 61-63, AP.
19. Ks. T. Długosz, jw., s. 66, AP.
20. *Katalog Zabytków Sztuki...*, jw., s. 10; archiwum NID OTK, sygn. MK 748, fot. M. Korneckiego 2 drewnianych rzeźb Chrystusa Zmartwychwstałego z 3. ćw. XV w. i z poł. XVIII w., 2 ornatów z XVI w., 8 ornatów z XVII w., 4 ornatów z XVIII w., J. Gadomski, *Gotyckie malarstwo tablicowe, Małopolska 1500-1540*, Warszawa-Kraków 1995, s. 28, 38.
21. *Wykaz przedmiotów zabytkowych w kościele w Niegowiści, 30.04.1926*, AP.
22. *Acta Statuum Ecclesiarum Illustrissimus et Rever. Dnum Cajetano Soltyk Episcopi Cracoviensis (...) anno Domini 1773 conscripta*, AMKr, AV 49; ks T. Długosz, jw., s. 65, AP.
23. Notatka ks. Stanisława Trzecieckiego „Grzębska nowy kościół wybudowała”, *Kronika...*, jw., AP.
24. Krokwie wspierały się na nadwieszonych podciągach zwanych zaskrzynieniem, na przedłużeniu ścian w części kapłańskiej.
25. F. Kopkowicz, *Ciesielstwo polskie*, Warszawa 1958, s. 121.
26. „(...) po zdjęciu XIX-wiecznego szalunku w 1972 r. (...) w postaci silnie zróżnicowanych kolorystycznie, utrwalonych pionowych pasów”, M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 180, 199.
27. Tamże, s. 231, 232, 233.
28. Od północy słupy rozstawiono w następującej kolejności: 4,5-4,76-4,63-4,65, od południa: 4,63-4,76-4,65-4,48, słupy chóru: 4,57-4,53-4,72 m.
29. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 181.
30. Brak rzeźb Chrystusa, a także XVI- i XVIII-wiecznych ornatów, teuszka *M. Kornecki*, arch. NID OTK.
31. S. Świerżyński, *Spis obrazów przeze mnie malowanych...*, rkps, Biblioteka Narodowa, akc. 12177, k.19V; z zapisków wynika, że zakupił blejtram z płótnem na obraz *Matka Boska Różarcowa* do Niegowiści, wizerunek malował w lipcu i sierpniu 1872 r., podane są wymiary obrazu i wielkość honorarium płatnego w trzech ratach – w sumie 400 zł.
32. S. Schür-Peplowski, *Krwawa karta. Opowieść z przeszłości Galicji*, Lwów 1896, s. 107-108.

33. Ks. J. Popławski, *Połowanie na szlachtę i księży. Pamiętnik skreślony dla członków swojej familii w roku 1857*, rkps, archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie, zbiory Seweryna Udzieli, sygn. II 1343, odpis z 1899 r., s. 41-61, oryginał w Archiwum Nauki PAN-PAU w Krakowie.
34. Ks. J. Popławski (1798-1892), proboszcz w Niegowici, pochowany na niegowickim cmentarzu – postument z symbolami kapłaństwa i z marmurową tablicą, ujętą wolutami z inskrypcją „DOM śp. ks. Jan Popławski proboszcz w Niegowici urodz. 1798 zmarł 1892 w 67 roku kapłaństwa i 53 duszpasterstwa parafii R.I.P.”.
35. Ks. T. Długosz, jw., s. 79, AP; fot. T. Chrzanowskiego na kartach białych, archiwum MWKZ.
36. A. Benoë (1827-1894), urodzony w Niegowici, właściciel dóbr Marszowice i Kłęczany, poseł do Sejmu Krajowego i Rady Państwa w Wiedniu, zaangażowany w pomoc powstańcom styczniowym.
37. S. Świerzyński (1820-1885), malarz, malował widoki Krakowa, wnętrza kościołów, obrazy o tematyce religijnej, portrety.
38. Archiwum MWKZ, karta biała (5), oprac. F. Kornecka w 1972 r., wymiary neobarokowego ołtarza: 3,5 x 2,2 m.
39. „Przyciesie w kościele zgniłe, zbutwiałe, wymaga wymiany”, *Kronika...*, jw., s. 16, AP.
40. Ks. T. Długosz, jw., s. 59, AP.
41. T. Szydłowski (1883-1942), historyk sztuki, w latach 1914-1929 konserwator zabytków zachodniej Galicji (kierownik Krajowego Urzędu Kons. w Krakowie), WKZ Kraków, dyrektor Oddziału Sztuki UW, pierwszy państwowy konserwator zabytków na ziemiach polskich, inicjator organizacji służb konserwatorskich.
42. Kopia pisma sygn. Pr. 1313/1 ex. 1928: „(...) zezwolenie na robót [kościół], jednakże dopiero wtedy, gdy Komitet Parafialny poniesie koszt wykonania zdjęć architektonicznych, by przynajmniej w ten sposób został ślad tej budowli z końca XVIII w.”, AP.
43. Dwa listy od W. Śmigiełskiego, pomiar został zrealizowany,teczka korespondencji, AP.
44. Jednostronicowa notatka koncesjonowanego budowniczego inż. S. Żeleńskiego, AP.
45. Dr A. Oleś, wojewódzki konserwator zabytków w Krakowie od 1929 r.,teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.
46. Ks. T. Długosz, jw., s. 64, AP.
47. B. Treter (1886-1945), absolwent ASP w Krakowie, WKZ w Krakowie i Konserwator Zabytków w Rzeczypospolitej Polskiej, projektant kościołów w Węglówce, Jabłoncu, Skawicy, dworów, schronisk.
48. J.E. Dutkiewicz (1903-1968), malarz, historyk sztuki, konserwator, WKZ w latach 1946-1951, założyciel kwartalnika „Ochrona Zabytków”, który redagował do tragicznej śmierci.
49. Ks. T. Długosz, jw., s. 65, AP; ks. proboszcz Kazimierz Buzala stwierdził, że tylko długotrwała choroba konserwatora lub zmiana na stanowisku rozwiąże problem budowy nowego kościoła.
50. *Protokół Komisji Konserwatorskiej odbytej w dniu 5.09.1947 r. w sprawie wyboru miejsca pod nowy kościół parafialny*

w *Niegowici*, mpis,teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.

51. Brudnopis pisma, sygn. LKS I-1-135/47, odręczna data: 23.07.1947 r., AP.
52. Oryginał pisma, sygn. L.Odb.I/3b/6b/5/47, podpis Naczelnika Wydziału Odbudowy inż. A. Żywińskiego: „w drugim, odpowiednim na kościół zabytkowy miejscu”,teczka korespondencji, AP.
53. Pismo z 18.12.1947 r., podpis starosty bocheńskiego (nieczytelny),teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.
54. Pismo, sygn. LS IV-14-26-47,teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ; działka była stosunkowo niewielka.
55. Pismo bez sygn., podpis proboszcza i Rady Parafii, archiwum MWKZ; deklarację przekazano arch. Stefanowi Świszczowskiemu, pracownikowi Urzędu Konserwatorskiego.
56. *Katalog Zabytków Sztuki...*, jw., s. 10;teczka *M. Kornecki*, archiwum NID OTK, Niegowić, odręczna opinia, 1.02.1957 r.; kilka lat stał jeszcze kamienny, klasycystyczny nagrobek Kietlińskich z 1804 r. z długą inskrypcją.
57. Korespondencja K. Treterowej, Tret 45, AP; pismo Rady Parafii do WKZ z 21.10.1949 r., archiwum MWKZ.
58. M. Kornecki (1924-2001), historyk sztuki, konserwator, doktorat na UI za pracę *Kościół drewniany w Małopolsce*, pracował w Urzędzie Konserwatorskim, IS PAN, ODZ, ROBiDZ O. Kraków, Katedrze Etnologii UI.
59. „Kościół drewniany w Niegowici jest wprawdzie budynkiem dużym i niezgrabnym, pozbawionym wdzięku drewnianych kościołów, posiada jednak interesujące wnętrza”, archiwum WKZ w Tarnowie.
60. Pismo z 19.07.1951 r., powołanie się na Rozporządzenie Prezydenta RP o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 6.03.1928 r.,teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.
61. Odręczny podpis, wg Bogusławy Wilkoszewskiej, prof. dr. K. Estreicher (1906-1984), historyka sztuki, profesora UI, wieloletniego dyrektora Muzeum UI, archiwum NID OTK.
62. *Kronika...*, jw., t. I, zapisy z lat 1959-1973, bez pag., AP.
63. *Kronika...*, jw., zapis z roku 1906: „polichromie obejmujące całe wnętrza były uzupełniane i konserwowane, teraz [2010] przechowywane są w składziku”, AP.
64. Odpis decyzji Prezydium WRN w Krakowie, Wydział Kultury: decyzja sygn. KL V. WK 101/20/60, podpisy: H. Pieńkowska, A. Gaczol; dzwonnica A-662/M, obecnie A-166, archiwum MWKZ.
65. Pismo do Prezydium WRN, Wydział Kultury, podpis ks. abp. K. Wojtyły,teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.
66. Inwentaryzacja z 03.1969 r. w skali 1:5 i 1:20 (oprac. zespół m.in. A. Dziurzyńska, L. Klecha, M. Pogan, pod kierunkiem arch. L. Stachowskiego); zlecenie nr 10-779-68, 2 x przekrój, 2 elewacje, rzut 1:100, za: *Katalog Pomiarów Zabytków Architektury i Budownictwa*, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, seria A, III, Warszawa 1967, s. 347; badania konserwatorskie wewnątrz, 1973 r., sygn. 3867/78; 2 pomiary dzwonnicy: 9 rys., 30 fot., 1969 r., sygn. 32529/01; A. Krysiak, skala 1:50, 2001 r., archiwum NID OTK.
67. WKZ dr Hanna Pieńkowska pisemnie odpowiedziała: „wszelkie prace związane z przeniesieniem obecnego kościoła na inne

miejsce muszą być uzgodnione z tut. Urzędem” z racji ochrony prawnej zabytku na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 1962 r., teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.

68. Oryginał pisma nr Wz II-1/5/72 z 17.07.1972 r., pkt 3: „zezwała się na przeniesienie zabytkowego kościoła z Niegowici do Mętkowa”, kolejno: BUAII-60/59/73 i WKZKLIV-68/595/73, LKLIIV681/731/73, AP. Inicjatywa należała do ks. Jana Osadzińskiego, pochodzącego z Mętkowa.

69. Ks. F. Skupień i ks. M. Guśpiel, *Kronika Parafii* (od 25.05.1976 r.), archiwum parafii w Mętkowie.

70. Rysunki w prywatnym archiwum autora projektu, arch. J. Smólskiego.

71. Notatka z inspekcji w Niegowici 15.09.1972 r. mgr. M. Korneckiego, teczka *Niegowić*, archiwum MWKZ.

72. Kopia pisma do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie, nr L 1876/68, AMKr; demontaż, wg relacji arch. J. Smólskiego, wykonali pracownicy PKZ O.Kraków pod kierunkiem Jana i Barbary Waśniowskich, prace nadzorował inż. konstruktor Lucjan Zembala.

73. *Protokół spisany dnia 15.09.1972 r. w Niegowici w sprawie przeniesienia wyposażenia z zabytkowego kościoła drewnianego w związku z zaplanowanym przeniesieniem tegoż do Mętkowa (...) obraz św. Anny Samotrzeć malowany na desce, przybity na ścianie w kruchcie*, w udziale: WKZ M. Kornecki, inspektor konserwatorski J. Smólski, konserwator J. Waśniowski (PKZ O.Kraków), ks. S. Wiśniowski z Babic i ks. kanonik J. Gąsiorowski z Niegowici, archiwum MWKZ.

74. <http://panoramy/metkow.kosciol>. Polichromie wnętrz wykonał w 1978 r. artysta Zygmunt Wigliusz.

75. Muzeum im. Stanisława Fischera w Bochni, Dział Etnografii, belka na stałej wystawie na parterze.

76. M. Kornecki przytacza inną wersję napisu: „Z Cichawy Jakub Kostuch malował dzwonnice”, M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 199.

77. *Katalog Zabytków Sztuki...*, jw., s. 10; J.Z. Łoziński, A. Miłobędzki, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Warszawa 1967, s. 114.

78. Teczka *Dawna karczma – budowa domu parafialnego*, kompletny projekt architektoniczny arch. J. Merendy w skali 1:100, obliczenia konstrukcyjne, pozwolenie na budowę i pozwolenie na użytkowanie wydane przez Urząd Wojewódzki w Krakowie, *Złota Księga Budowy Domu Parafialnego*, AP.

79. J. Cielecki, *Wikary z Niegowici ks. K. Wojtyła*, Częstochowa 1996.

80. K. Wojtyła, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996.

81. A. Bujak, M. Rożek, *Karol Wojtyła*, Wrocław 1997, s. 68.

82. J.Z. Włodek (1885-1940), profesor Wydziału Rolnego UJ, właściciel dóbr w Niegowici do sierpnia 1928 r.

83. W. Zin (1925-2007), wieloletni dyrektor Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków PK, projektant m.in. odbudowy Zamościa, rewitalizacji Rynku Głównego z otoczeniem w Krakowie.

84. J. Bukowski (1873-1943), współtwórca Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana, malarz, grafik, profesor w Szkole Przemysłu

Artystycznego w Krakowie, projektant wnętrz, witraży, mebli, twórca polichromii oraz ilustracji do książek. Sukienkę wykonał znany krakowski złotnik Piotr Seip.

85. K. Muszkiet (1904-1993), absolwent krakowskiej ASP, rzeźbiarz, współpracownik m.in. K. Laszczki i X. Dunikowskiego, projektował liczne godła kamienic w Krakowie, twórca drewnianych figur w kościele pw. św. Katarzyny w Krakowie i pomnika żołnierzy Armii Czerwonej na krakowskich Plantach (obecnie przeniesionego).

86. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 286; np. w XVIII w. z Rychwałdu do Gilowic.

87. „(...) zupełnie zagubiono [zniszczono!] jego pierwotny więźbowo-zaskrzynieniowy system konstrukcji, a wieżę zrekonstruowano w wadliwych proporcjach”, M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 291.

88. M. Kornecki, *Przeniesienie kościoła św. Wojciecha i Stanisława z Cmolasu do Poręb Dymarskich*, „Curenda” 1988, nr 7-9, s. 334-342; M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 330.

89. M. Kroh, *Sądecki Park Etnograficzny*, Nowy Sącz 2003, s. 31.

90. Według relacji J. Smólskiego (2010) oraz: <http://www.malopolskie.pl/kultura/informacje/?id=4546>

91. M. Kornecki, *Przeniesienie...*, jw., s. 329-330.

92. <http://forum.gkw24.pl/viewtopic.php?> Na Śląsku tworzą się takie społeczne ruchy.

93. M. Kornecki, *Drewniane kościoły w Polsce i ich zagrożenia*, [w:] *Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna wobec współczesnych zagrożeń*, Toruń 2005, s. 18.

94. <http://parafiakombornia/starykosciol.aspx>[2010]. W 1931 r. planowano przenieść kościół pw. św. Marcina z Kombornia z powodu budowy nowego, murowanego. Ostatecznie skończyło się na rozbiórze.

95. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 329; w Jaworniku, po jawnej dewastacji w 1983 r. kościół przeniesiono.

96. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 180.

97. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 289; informacja ustna Jana Mariana Włodka z 2010 r.: zniszczono wówczas na kościelnym cmentarzu m.in. kamienny nagrobek Niewiarowskich z 1804 r.

98. *Szlak Architektury Drewnianej. Małopolska*, Kraków 2005, s. 65-66; inicjatywa utworzenia i koncepcja Szlaku autorstwa M. Korneckiego.

99. P. Ogródzki, *Nowe możliwości ochrony drewnianej zabudowy przed pożarem*, „Ochrona Zabytków” 2003, nr 1/2, s. 210-218.

100. M. Kornecki, *Kościóły...*, jw., s. 327-328.

101. Rafał Kalinowski, historyk sztuki, wykazał w filmie o Olśzówce (TVP 1999), że w porozumieniu z proboszczem podpalaczem był miejscowy ogniomistrz OSP; wypowiedź z 12.2010 r. dotycząca Czarnowasów.

102. R. Brykowski, M. Kornecki, *Kościóły drewniane...*, jw., s. 118.

PARISH CHURCH IN NIEGOWIĆ – HISTORY AND RESTORATION ISSUES

The article is an elaboration about the three churches in Niegowić erected in the 15th, 18th and 20th centuries; the buildings inherited the invocation to the Assumption of the Virgin Mary one after the other. The second aspect of the article is the discussion of the changes in the restorative treatment of the historic wooden church in Niegowić.

The parish in Niegowić has a medieval register. The paintings are the only objects that survived from the first wooden building; the second one, which was also wooden, was made of mahogany wood and was erected in 1771 in the same place as the first one. The wooden church with three aisles had a hall-type spatial arrangement, the inside was filled with valuable Late Baroque altars, equipment, sculptures and paintings, of which only some survived.

The growing parish made the construction of the new temple necessary. Efforts for the erection of

a masonry building were made in 1914, while planning and realization took as many as 45 years, which was due to some controversies in the historic object restorers and conservators environment. Furthermore, restorers and conservators made protests related with the intention of removing the wooden building.

In 1949-1959 a new masonry temple was erected next to the wooden one, and in 1972 a decision was made to move the historic church that the parishioners did not want.

In the article's summary the author pointed out the disadvantages of moving the old Niegowić church, while attempting to compare the discussed case with the situation and capabilities of moving wooden churches in Lesser Poland to other parishes or to open-air museums.

INFORMACJA O PRENUMERACIE

Prenumeratę „Ochrony Zabytków” można zamówić za pośrednictwem:

■ 1. RUCH SA

Informacji o warunkach prenumeraty i sposobie zamawiania udziela „RUCH” SA Oddział Krajowej Dystrybucji Prasy, 01-248 Warszawa, ul. Jana Kazimierza 31/33; tel. (22) 532 87 31, 532 88 20, 532 88 16, fax (22) 532 87 32; www.ruch.pol.pl, prenumerata@okdp.ruch.com.pl

■ 2. Firma AMOS

01-785 Warszawa, ul. Broniewskiego 8a; tel. (22) 639 73 67; biuro@amos.waw.pl

■ 3. GARMOND PRESS SA

01-106 Warszawa, ul. Nakielska 3; tel./fax (22) 836 69 21; prenwarszawa@garmond.com.pl

■ 4. INMEDIO Sp. z o.o.

90-446 Łódź, ul. Kościuszki 132; tel./fax (42) 636 44 47; prenumerata@inmedio.com.pl

■ 5. KOLPORTER SA

05-080 Izabelin, Mościska, ul. Bakaliowa 3; tel. (22) 355 05 65(66), fax (22) 355 05 67(68); prasowa.sc@kolporter.com.pl

■ 6. DOM HANDLOWY NAUKI Sp. z o.o.

02-352 Warszawa, ul. Szczeńliwicka 2/17; tel. (22) 658 15 58, tel./fax (22) 822 98 69; ksiegarnia@dhn.pl, czasopismakraj@dhn.pl

Wydawnictwa Narodowego Instytutu Dziedzictwa (dawniej Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) do nabycia w siedzibie przy ul. Kopernika 36/40, 00-328 Warszawa, pok. 134, w godz. 9.00-14.00, tel. (22) 826 93 52 w. 115. Zamówienia można składać za pośrednictwem poczty elektronicznej: zamowienia@nid.pl
Spis dostępnych publikacji na stronie internetowej: www.nid.pl, www.zabytek.pl